

ANTI-EMPERYALİST CEPHEDE İTTİHATÇILAR'IN İSLAMCI ÖRGÜTÜ

6 Ekim 2021

Yıldırım Koç

Rus Devrimi sürecinde Müslüman-Komünist işbirliğini geliştirmeye çalışan diğer bir örgütlenme, İttihat ve Terakki Cemiyeti idi.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde İngilizler Arap Yarımadası'nda Osmanlı'ya karşı Arapları örgütlemeye çalışırken İslamcılarla ilişkilerden yararlandılar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti de, İngiltere'yle hem savaş meydanlarında çatıştı, hem de İngiliz sömürgelerinde İngiltere-karşıtı örgütlenme ve mücadelelerin geliştirilmesine çaba gösterdi. Enver Paşa, özellikle İngiliz ve Fransız sömürgelerinde İslam İhtilal Cemiyetleri kurdurmak amacıyla Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarından yararlandı. (Örnek olarak bkz. Keleşyılmaz, Vahdet, **Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999) İttihatçıların bu girişimleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etti.

İttihatçılar bu amaçla ayrı örgütlenmeye gittiler ve Sovyet Rusya ile bağlantı kurdular. Sovyetler de, ülkelerine saldırmış olan İngiltere'ye karşı sömürgeleri hareketlendirme stratejisinde İttihatçılardan yararlanmaya çalıştı.

Bolşevik Partisi'nin önde gelen kadrolarından olan ve Berlin'de hapse bulunan Radek, 1919 yılının Ağustos veya Eylül ayında Talat ve Enver Paşalar tarafından ziyaret edildi. Radek ile Talat Paşa, 1918 yılındaki Brest-Litovsk Antlaşması görüşmelerinden tanışıyorlardı. Talat Paşa, Radek'e, "Müslüman Doğu'nun ancak halk kitlelerine ve Sovyet Rusya ile bir ittifaka dayanarak kölelikten kurtulabileceği"ni söyledi. Radek ise Enver Paşa'ya, Sovyet Rusya'ya gitmesini ve orada emperyalizme karşı Komünist-Müslüman ittifakı için çalışmasını önerdi. Enver Paşa'nın Sovyet Rusya'ya gidiş çabaları iki kez başarısızlıkla sonuçlandı. Bu arada Radek de hapisten çıkmış ve Sovyet Rusya'ya dönmüştü. Enver Paşa ancak 1920 yılının ilkbaharı veya yazında Moskova'ya ulaşabildi. (Carr, Edward Hallett, **The Bolshevik Revolution, 1917-1923**, Vol.3, Macmillan and Com.Ltd., London, 1953, s.246-247. Enver Paşa'nın Moskova'da Bolşevik Partisi'nin üst yönetimi ile görüşmesi ve önerilerine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Roy, **M.N.Roy's Memoirs**, Allied Publishers Private Ltd., Bombay, 1964, s.404-410)

Enver Paşa'nın Bolşevik Partisi önderleriyle yaptığı görüşmeler, Sovyet Rusya'nın emperyalizme karşı bir uluslararası İslamcı örgütlenmeyi destekleme kararıyla sonuçlandı. Bu ilişki, Komintern'in 1920 Temmuz-Ağustos döneminde toplanan 2. Kurultayı'nda sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadelenin desteklenmesi kararıyla uyumluydu.

1920 yılında Sovyet Rusya'nın çıkarları açısından sömürgelerdeki Müslüman halkları ayaklandırabilecek olan Enver Paşa, mücadelesi Anadolu ile sınırlı bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan daha yararlıydı. İttihatçıların politikaları Sovyet Rusya'nın emperyalist saldırıdan kurtulması açısından da önemliydi. Bu nedenle Bolşevikler 1920 yılında Enver Paşa'yı önemsediler ve kullanmaya çalıştılar.

Bu süreçte İttihatçıların, özellikle İngiliz ve Fransız emperyalizminin sömürgelerindeki Müslümanları, Lenin'in eleştirdiği ve önlenmesi amacıyla uyardığı pan-İslamizm temelinde de olsa, anti-emperyalist bir cepheye örgütlenme çabaları sürdü.

İttihatçılar, Roma'da Şark Mazlum Halkları İttihadı (l'Union des peuples opprimés de l'Orient), Berlin'de Şark Kulübü (Orient Klub) ve Moskova'da İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nı (League for the Liberation of Islam) kurdu. (İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı hakkındaki bilgiler için bkz. Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925**, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.266-284 ve Toprak, Zafer, "Bolşevik İttihatçılar ve İslam Kominterni, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı (İttihat-ı Selamet-i İslam)", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Temmuz 1997, s.6-13)

Talat Paşa, Berlin'de Şark Kulübü'nü yönetiyor ve burada Almanya'da bulunan farklı uluslardan Müslümanları emperyalistlere karşı örgütlemeye çalışıyordu. Almanya, bu girişimi destekliyordu. Ancak büyük proje, Enver Paşa'nın başında bulunduğu ve büyük olasılıkla 1920 Mayıs'ında kurulan İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı idi. İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın Moskova'daki merkez

heyetinde Agayev (Ahmet Ağaoğlu), Akçurayev (Yusuf Akçura) ve Cemal Paşa gibi ünlü kişiler yer alıyordu. Örgütün nizamnamesinde amacı şöyle ifade ediliyordu:

“Cemiyetin Maksadı: Emperyalist ve kapitalistler tarafından taht-ı tahakküm ve esarete alınarak köle gibi kullanılmakta olan İslamları, başta Türkiye olduğu halde, esaretten tahlis ile kendi milli medeniyetleri dahilinde hür ve müstakil olarak teşekküllerini temin etmek ve mukadderatlarına sahip ve hâkim kılmaktır. Bu gayenin temini için İslamları manen ve maddeten yükseltip birleştirerek istihsal-i maksat için teşkilat-ı lazime vücuda getirmek cemiyetin gayesidir. İslamların ekalliyette buldukları mahallerde hukuk-i medeniyelerinin teminine çalışılır.”

Cemiyette herkes eşitti; cemiyete giren bir daha cemiyetten çıkamıyordu: “Efrad arasında mevki ve itibar farkı yoktur. Hepsi kardaş ve müsavidir. (...) Cemiyete giren fert hayatıyla taahhüdüne bağlanmıştır. Ve bir daha cemiyetten çıkamaz.”

Cemiyete girenler şu yemini ediyordu: “Allaha kalem eder ve namusum üzerine söz veririm ki, mazlum kardaşlarımızı esaretten kurtarmak, manen ve maddeten yükseltmek için kudredimin yettiği her vazifeyi canımla ve malımla yapacağım, esrar-ı cemiyeti muhafaza edeceğim. Vallahi.” (Toprak, Z., a.g.m., s.10)

Örgütün “ilk genel merkez üyeleri şu kişilerden oluşuyor. Kurucu üye olarak reis Enver Paşa, kâtip Ziya Bey, veznedar İbrahim Tali Bey, Halil Paşa, Sami Bey, Azmi Bey, Seyfi Bey, Mısır adına Dr.Fuad Bey, Suriye adına Şekip Arslan Bey, Kuzey Afrika adına Muhammed Yasin Hamza Bey, Hindistan adına Bereketullah Efendi ve Cemal Paşa.”(Toprak, Z., a.g.m., s.11)

İttihat, Suriye, Anadolu, Fas, Trablusgarb, İran, Afganistan, Irak, Hicaz ve Yemen’de ilişkiler geliştirdi. Örgütün giderleri Komünist Enternasyonal, diğer bir deyişle, Sovyet Rusya tarafından karşılanıyordu.

Enver Paşa 1-7 Eylül 1920 günleri Bakû’de toplanan Doğu Halkları Kurultayı’na da katıldı. Kendisine konuşma hakkı verilmedi; ancak hazırladığı bir metin kürsüden okundu. Enver Paşa’nın okunan metni “yoldaşlar” diye başlıyor ve emperyalizme karşı mücadeleyi ön plana çıkarıyordu:

*“Emperyalizm ve kapitalizm bizi soymakla ve çırılçıplak bırakmakla tatmin olmuyor, aynı zamanda kanımızı içmeye ve bizi mahvetmeye çalışıyor. (...) Alman emperyalizmi bizi kendi haydutluk amaçları için kullandı. Ancak bizim arzumuz yalnızca bağımsızlığımızı korumaktır. (...) Sizi temin ederim ki Alman emperyalizminin safında savaşmak zorunda kaldığımız için üzüntü duyuyorum. Alman emperyalizmine ve Alman emperyalistlerine, İngiliz emperyalizminden ve İngiliz emperyalistlerinden nefret ettiğim ve küfredtiğim kadar nefret ediyorum ve küfrediyorum. Görüşüme göre, çalışmayanları zenginleştirmeyi amaçlayan herkes yok edilmeyi hak etmektedir. Emperyalizm söz konusu olduğunda benim bakış açım budur.(...) Yoldaşlar, beni buraya temsilcileri olarak göndermiş olan Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Mısır, Arabistan ve Hindistan İhtilalci Örgütleri İttihadı bu açıdan sizinle tam bir dayanışma içindedir. (...) Yaşasın ezilenlerin ittifakı! Kahrolsun, bu ittifakın önünde titreyen zalimler!” (Riddell, John (ed.), **To See the Dawn, Baku, 1920, First Congress of the Peoples of the East**, Pathfinder, New York, 1993, s.122-125)*

Enver Paşa’nın başını çektiği bu girişimde pan-İslamizm vurgusu öne çıkıyordu. Nitekim, Bolşevikler, bir taraftan bu girişimden yararlanmaya çalışırken, diğer taraftan pan-İslamizme karşı tedbir aldılar. Mustafa Kemal Paşa ise Enver Paşa’yı bu konuda uyarmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 1920 yılı Ekim ayında Enver Paşa’ya yazdığı mektupta, çalışmaların “pan-İslamizm şekil ve suretinde izharı”nın Rusları “şüphe ve endişeye sevketmemesi” için daha çok İngiltere’ye yönelmiş bir anti-emperyalist hareket olarak ortaya konulmasını salık vermişti. (Tunçay, M., a.g.k., s.270. Bolşevikler’in Enver Paşa’nın projesine ilişkin kaygıları için bkz. Roy, a.g.k., 1964, s.404-410)

Enver Paşa Moskova’da iken bazı İslamcılarla ve Müslüman Komünistlerle de görüştü. Bu görüşmeler de kuşku uyandırdı.

Bu arada Sovyet Rusya’nın politikalarında değişiklik yaşandı. İç Savaşın ve emperyalist saldırının Sovyet Rusya’nın zaferiyle sona ermesi, Avrupa’da devrimci dalganın gerilemesi, sömürgelerde bu dalgayı yeniden yükseltecek bir ayaklanma olmaması ve Sovyet Rusya’nın ekonomik sorunlarının

artmasına bağlı olarak, Sovyet Rusya'nın sorunlarını kendi başına çözmeye mücadelesi öne çıktı ve Bolşevikler içe döndüler. Enver Paşa'nın zaten fazla etkili olmayan potansiyel işlevi ortadan kalktı. Ayrıca Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği mücadelenin başarı kazanmasına bağlı olarak, Enver Paşa'yı yedekte tutmaya gerek de kalmadı. Enver Paşa'nın zaten kuşku uyandıran Pan-Islamizm girişimleri yarardan çok zarar getirebilmeye başladı. Sovyet Rusya, Enver Paşa'ya verdiği desteği kesti. Enver Paşa da, Sovyet Rusya'ya ve Kızıl Ordu'ya karşı ayaklanmış olan Basmacılara katıldı ve çatışmada hayatını kaybetti. Sovyet Rusya'nın desteğinin çekilmesiyle İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı da fiilen sona ermiş oldu.